

Sjön Väringens södra strand

I skuggan av Rövarborgen

Arkeologisk utredning etapp 1

Ödeby 6:1 m.fl.
Ödeby socken
Örebro kommun
Närke

Ellinor Sabel

Sjön Väringsens södra strand

I skuggan av Rövarborgen

Arkeologisk utredning etapp 1

Ödeby 6:1 m.fl.

Ödeby socken

Örebro kommun

Närke

Ellinor Sabel

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Omslagsfoto: Utredningsområdet sett från norra sidan av Fiskartorpsviken. Fotograf Ellinor Sabel.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-495-5

Tryck: Just Nu, Västerås 2016.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	7
Syfte, metod och genomförande	7
Utredningsområdet	7
Topografi.....	7
Fornlämningsmiljö.....	8
Ort- och platsnamn	9
Undersökningsresultat.....	10
Torpen	11
Boplatslägen, fossil åker och en vägbank.....	15
Registrerade fornlämningar	18
Tolkning och utvärdering	20
Referenser.....	21
Kart- och arkivmaterial	21
Litteratur.....	21
Tekniska och administrativa uppgifter	22
BILAGOR	23
Bilaga 1. Objektstabell.....	23

Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård har i november 2015 utfört en arkeologisk utredning längs sjön Värings södra strand, ca 1,5 mil nordost om Örebro stad (fig. 1). Området är bebyggt med småskalig, gles bebyggelse och ligger naturskönt med nära kontakt med vattnet.

Syftet med utredningen var att lokalisera synliga fornlämningar och övriga kulturlämningar, samt att markera indikationsområden för fornlämningar som inte syns ovan mark, så kallade *boplatslägen*. Nya vatten- och avloppsledningar, med en sammanlagd längd på 6,4 km, planeras anläggas i anslutning till befintlig bebyggelse. Den arkeologiska utredningen ämnade klargöra huruvida det planerade arbetet med ledningsdragningen kan komma att beröra eventuella forn- eller kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet. Utredningen innehöll kart- och arkivstudier samt terränginventering.

Figur 2. Utredningsområdet markerat med lila. På kartan finns fornborgarna Ödeby 1:1 samt 6:1 med som röda ringar. Övriga registrerade lämningar från Fornminnesregistret är ej med på kartbilden (jfr fig. 16). Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:15 000

Inom utredningsområdet finns sex registrerade lämningar i Fornminnesregistret. Dessa utgörs av ett *Bevakningsobjekt*, två *Övriga kulturhistoriska lämningar*, en *Uppgift om* ett läge för en klockarebostad samt två *Fornlämningar*. En av fornlämningarna är den majestätiska fornborgen Rövarborgen, Ödeby 6:1.

Vid utredningen identifierades 19 objekt. Av dessa bestod fem av tomter med äldre torp, en äldre vägbank, en fossil åkermark/boplatsläge samt 12 boplatslägen. De 12 boplatslägena, den fossila åkermarken/boplatsläget samt den äldre vägbanken har efter den nu utförda utredningsetappen fortfarande *oklar status*. För att klargöra om dessa objekt utgör fornlämningar eller inte, krävs att de kontrolleras genom utredningsgrävning. En sådan kan göras inom ramen för en andra utredningsetapp. Det är länsstyrelsen som beslutar om en sådan ska göras.

De fem torpen som ligger inom utredningsområdet är än i dag bebodda. Fyra av dem kommer i egenskap av torpställe lämnas utan ytterligare åtgärd, trots att de i tre fall tydligt har kunnat klarläggas att de är äldre än 1850, då fortfarande bebyggda torpställen inte registreras i Fornminnesregistret.

Ett av de fem torpen (Östra Opphammar) har dock visat sig, i kartanalysen, haft en annan status än just torp under en period. På bland annat kartan *Geometrisk avmätning Ödeby socken* från 1714 är Östra Opphammar beskrivet som ett $\frac{1}{2}$ Frälsehemman (fig. 6) och är därmed att beakta som en *gårdstomt*. By- och gårdstomter bedöms som fornlämningar om de är övergivna, oavsett om synliga lämningar finns på platsen eller inte. Är de däremot bebyggda uppfyller de inte lagens övergivenhetskriterium och klassas istället som *bevakningsobjekt*, d.v.s objekt med oklar status. Om bebyggelsen av något skäl skulle överges, exempelvis inför exploatering, skulle de dock övergå till att få fornlämningsstatus. Östra Opphammar kommer därför att rekommenderas klassningen *bevakningsobjekt*.

Inledning

Örebro kommun avser att låta anlägga nya vatten- och avloppsledningar i anslutning till befintlig bebyggelse längs Väringsens södra strand (fig. 2). Området består av cirka 150 fastigheter varav 20 är obebyggda och cirka 30 är permanent bebodda. Länsstyrelsen i Örebro län har i beslut förelagt Örebro kommun att tillgodose behov av dricks- och spillvattentjänster i området genom en allmän VA-anläggning.

Markingreppen för vatten- och avloppsledningarna kommer att medföra schakt av cirka 4 meters bredd, med tillhörande arbetsområden av cirka 15 meters bredd. Den sammanlagda längden av de planerade ledningarna uppgår till cirka 6,4 kilometer.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med utredningen var att klargöra fornlämningsbilden inom området genom att fastställa om tidigare ej kända fornlämningar eller andra kulturlämningar finns inom området samt att peka ut indikationsområden för möjliga boplatser, s.k. *boplatslägen*. Utredningen omfattade en etapp 1 som utgjordes av en kart- och arkivgenomgång samt fältinventering. I kartanalysen användes kartor från Lantmäteriets Historiska kartor och strandnivåkartor från Sveriges Geologiska Undersökning, SGU. Vid arkivgenomgången användes information från Fornminnesregistret (FMIS) samt hembygdslitteratur.

Fältinventeringen omfattade både naturmark och tomtmark. Inventeringens målsättning var dels att lokalisera tidigare okända fornlämningar och lägen för möjliga fornlämningar och att avgöra om dessa, samt de inom området tidigare registrerade fornlämningarna, kan komma att beröras av de planerade markingreppen.

Samtliga påträffade objekt mättes in med GPS samt fotograferades och beskrevs.

Utredningsområdet

Utredningsområdet är ca 62 ha stort och utgörs huvudsakligen av tidigare skogsmark, idag i många fall bebyggd med fritidshus med tillhörande tomter. Mindre inslag av åkermark och öppna markytor förekommer också, främst i anslutning till de östra delarna av utredningsområdet. Den sydvästra delen är bergigare och mer kuperad.

Topografi

Utredningsområdet är beläget längs den södra stranden av sjön Väringen. Sjön ligger på gränsen mellan Närke och Västmanland och ingår i Arbogaåns avrinningsområde. Åt väster och norr sträcker sig vattenvägarna Dyltaån och Fröviån upp mot Bergslagen. Åt öster rinner Arbogaån vilken har sitt utlopp i Mälaren.

Närområdet närmast söder om utredningsområdet karaktäriseras huvudsakligen av kuperad, höglänt skogsmark där barrskog av olika åldrar dominerar. Övriga

omgivningarna kring Väringen består av en mosaik av jordbruksmark, barr-, bland- och lövskog. Väringen sänktes i slutet på 1800-talet och sjöns vattenyta befinner sig i dag cirka 32 meter över havet.

Berggrunden runt sjön domineras av graniter. Den dominerande jordarten är morän som övertäcks av omfattande avsättningar av postglacial finlera. Från Frövi i norr till Ödeby i söder genomkorsas Väringen av isälvsmaterial. Områden med svämsediment finns på några platser i väst. Höjden över havet varierar från cirka 35 – 60 meter över havet, och är vanligen runt 40 meter över havet.

Fornlämningsmiljö

Norr om utredningsområdet, i sjön Väringen, återfinns Käggleholmsön som präglas av ett öppet jordbrukslandskap och bär spår av fast bosättning sedan förhistorisk tid. Flera platser med gravar och gravfält finns på ön. Den mest kända lämningen på ön är ruinerna av rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardies praktfulla slott Käggleholm som eldhärjades 1712. Storgodsmiljön kring Käggleholms slottsruin och Ödeby kyrka samt herrgårdsmiljön Hinseberg vid norra delen av sjön utgör bägge områden av riksintresse för kulturmiljövården. En mindre fornborg, Ödeby 1:1, ligger längst söderut på Käggleholmsön.

Runt sjön är fornlämningsbilden tät och lämningar från flera perioder finns representerade med en betoning på järnålder och historisk tid. Påfallande många är lämningar från järnframställning, såsom slaggförekomster och lämningar efter blästerbruk, detta förklaras med att sjön är rik på sjömalm. Det finns även flera platser med gravar och gravfält samt fossil åkermark vilket vittnar om att området kring Väringen har varit en väl utnyttjad plats under lång tid.

Inom utredningsområdet ligger fornborgen *Rövarborgen*, Ödeby 6:1, vilken är en väl bevarad försvars-/tillflyktsborg. Den är cirka 140×110 m med ett kraftigt murverk. Till borgen finns ett flertal sägner knutna, de handlar om allt ifrån jättar som suttit och vilat i borgen till rövare som har haft den som gömställe. Troligen är den uppförd under folkvandringstid.

Figur 3. Det välbevarade murverket på Rövarborgen Ödeby 6:1. Fotograf Ellinor Sabel.

Ort- och platsnamn

I närområdet kring Väringen finns många ort- och platsnamn som kan ha belägg ända från järnåldern. På platsen för Käggleholms slott låg tidigare gården Tuna. På samma ö fast i den norra delen ligger gården Berg till vilken två gravfält och områden med fossil åkermark troligen har hört. Namnen Tuna och Berg anses traditionellt inom ortnamnsforskningen ha anor från järnåldern. Begreppet Tuna-gårdar har diskuterats länge och forskare har velat se på dessa på olika vis. Den vanligaste tolkningen av Tuna-gårdar är att de speglar en centralisering och att de kan ha haft en administrativ funktion. De kan i det närmaste jämföras med senare tiders hovgårdar. Tuna-gårdarna anses också ha sin framväxt främst under folkvandringstid och att de bör ses ur ett flerfunktionsperspektiv då de även kan ha fungerat som rituella platser (Vikstrand 2013).

Kyrkan, och socknen, heter numera Ödeby. Detta namn är troligen en feltolkning av det ursprungliga namnet som har varit Öby eller Öjeby (Meding-Pedersen 1988). På den Häradsökonomiska kartan (1864-67) över Väringen har kyrkan fått det nya namnet Ödeby men den norra udden av ön heter fortfarande Öjehorn. Ön, med sina gårdar och sitt strategiska läge i passagen mellan Bergslagen och Mälaren, har troligen varit en viktig utpost att försvara. På den södra spetsen av ön finns en mindre fornborg, Ödeby 1:1, och på fastlandet strax söderut finns den väl befästa fornborgen Ödeby 6:1 (se fig 4).

Runt sjön finns även två platser som innehåller gudanamn; Frövi i norr och Ullesätter i nordost. Cirka 5 kilometer österut längs Arbogaån finns även ett Frötunanäs och ett Frötunahult. Gudarna Frö och Ull tillhör båda den äldre generationens gudar inom fornnordisk religion och platser med namn av dessa tros kunna ha anor från äldre järnålder. Möjligen kan så vara fallet även här.

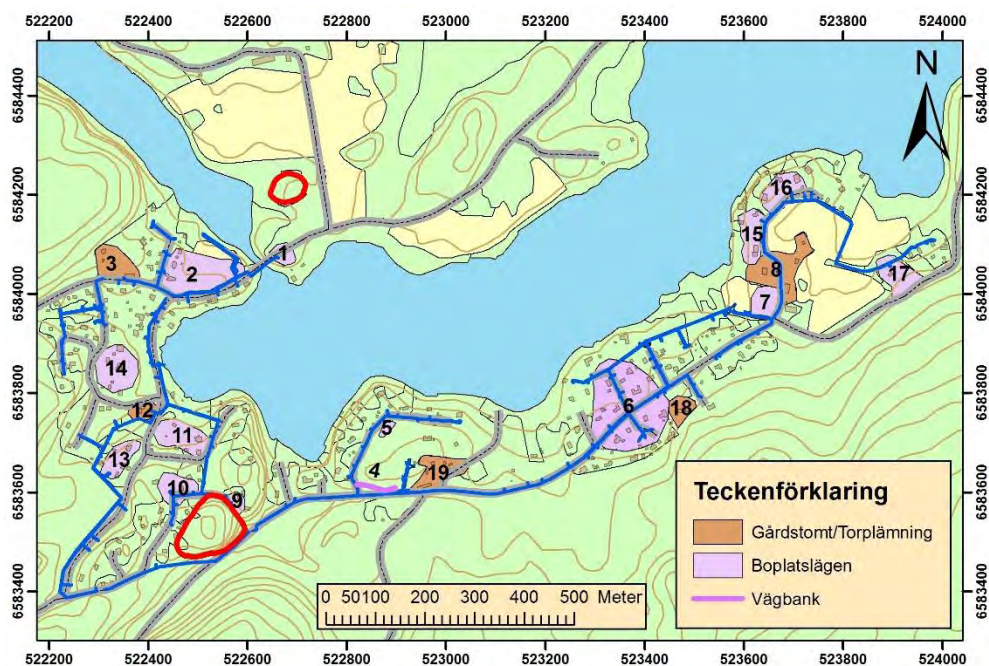
Det har föreslagits att även platserna Hunstorp/Hunstorpssjön (som ligger vid sjöns östra del) och Väringsbricka (inom utredningsområdet) kan ha fått sina namn redan under äldre järnålder och att namnen anspelar på olika fruktbarhetskulter som kan ha skett där (Meding-Pedersen 1988). Namnet Hun kan vara släkt med orden hona och höna och latinets *cunus* vilket betyder kön. Vid inloppet till den lilla bäcken som leder upp mot Hunstorpssjön från Väringen finns två större flyttblock, de s.k. Tvillingstenarna, vilka är upptagna i Fornminnesregistret som *Naturföremål/-bildning med tradition* (Näsby 61:1 och 61:2). Strax söder om dessa har det även funnits en *Källa med tradition* (Näsby 80) som nu är förstörd av ett vägbygge. Källan skall ha runnit upp under en stor sten.

Inom utredningsområdet ligger torpet Väringsbricka. Meding-Pedersen föreslår att namnet kan härröra från fruktbarhetsgudinnan Var (även stavat Vår eller Vör) och platsen kan ha varit en öppen plats avsedd för hennes kult. Gudinnan Var övervakade eder och löften och tillkallades till exempel när brudpar tar varandra i hand.

Vidare har det funnits en stuga på Medinges ägor (strax sydost om Hunstorpssjön) med namnet Tryggenborg. De etymologiska likheterna med ordet *trojeborg* (labyrinth av utlagda stenar) är i denna miljö intressant.

Undersökningsresultat

Vid utredningen identifierades 19 objekt vilka mättes in med GPS. Av dessa bestod fem av torplägen, en äldre vägbank, en fossil åkermark/boplatsläge samt 12 boplatslägen. De 12 boplatslägena, den fossila åkermarken/boplatsläget samt den äldre vägbanken har efter den nu utförda utredningsetappen fortfarande *oklar status*. För att klargöra om dessa objekt utgör fornlämningar eller inte, krävs att de kontrolleras genom utredningsgrävning. En sådan kan göras inom ramen för en andra utredningsetapp. De olika objekten berörs i varierande grad av de planerade markarbetena. Majoriteten av vattenledningarna planeras dras längs befintliga vägar. På vissa platser inom utredningsområdet har de tidigare markarbetena vid vägbygget varit så pass omfattande att möjligheterna att finna spår från äldre lämningar bedöms som små.

Figur 4. De 19 inmätta objekten inom utredningsområdet. De röda ringarna är fornborgarna. Övriga lämningar från Fornminnesregistret är utelämnade på kartan (jmf. Fig. 16). Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Tabell 1. Samtliga tidigare registrerade lämningar inom området

Fornlämningsnummer	Typ	Status
Ödeby 102	Lägenhetsbebyggelse	Uppgift om
Ödeby 49:1	Blästbrukslämning	Fornlämning
Ödeby 6:1	Fornborg	Fornlämning
Ödeby 54:1	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning
Ödeby 20:1	Tegelindustri	Bevakningsobjekt
Ödeby 22:1	Träindustri	Övrig kulturhistorisk lämning

Tabell 2. Nypåträffade lämningar/ objekt inom området

Objektsnummer	Typ	Status
1	Boplatsläge	Oklar status
2	Boplatsläge	Oklar status
3	Torplämning	-
4	Vägbank	Oklar status
5	Fossil åker/ Boplatsläge	Oklar status
6	Boplatsläge	Oklar status
7	Boplatsläge	Oklar status
8	Gårdstomt	Bevakningsobjekt
9	Boplatsläge	Oklar status
10	Boplatsläge	Oklar status
11	Boplatsläge	Oklar status
12	Torplämning	-
13	Boplatsläge	Oklar status
14	Boplatsläge	Oklar status
15	Boplatsläge	Oklar status
16	Boplatsläge	Oklar status
17	Boplatsläge	Oklar status
18	Torplämning	-
19	Torplämning	-

Torpen

De fem torpen inom utredningsområdet är än idag bebodda. Fyra av torpen har, genom kartanalysen, visat sig vara äldre än från 1850. Idag är inget av torpen registrerat i Fornminnesregistret. På kartorna kan man se att torpen genom åren har bytt namn och även status. Vid fältinventeringen mättes tomterna för torpen in översiktligt för att sedan redigeras digitalt.

Det västligaste torpet är Tegeltorp, som på alla kartor från 1688 till idag burit samma namn och legat på samma plats. På kartan från 1714 är det benämnt som ett oskattlagt *Dagsvärckstorp*. På Häradsekonomiska kartan från 1864-67 finns även en backstuga vid torpet.

Figur 5. Det som senare skulle komma att bli Fiskartorpet heter här Snedkarstorp. Geografisk karta Ödeby socken 1688.

Figur 6. Utsnitt ur Geometrisk avmätning Ödeby socken 1714.

Fiskartorpet omnämns på kartan från 1688 som *Snedkarstorp* (troligen Snickaretorp) men från 1714 och framåt benämns det Fiskartorp. På kartan från 1688 ligger Fiskartorpet längre västerut vid den lilla sjön Iljanssjön.

Torpet Väringsbricka har på alla kartor haft samma namn och placering. På den Häradsekonomiska kartan från 1864-67 finns även en backstuga vid torpet. Kring Väringsbricka finns flera ytor som kan utgöra boplatsslägen och fossil åkermark i riktning mot sjön. Dessa berörs dock ej av kommande markingrepp.

Torpet Västra Opphammar har genom de kartor som använts i analysen inte kunnat beläggas före år 1850 då det tidigast finns med på den Häradsekonomiska kartan från 1864-67.

Östra Opphammar (även Hammar 1688 och Uphammar 1714) har på alla kartor haft samma placering och beskrivs som ett frälsehemman på kartan från 1714 (fig. 6) samt benämns som Hemmanet Ophammar på en karta från 1803. På den Häradsekonomiska kartan från 1864-67 finns även en backstuga inom bebyggelseenheten. Östra Opphammar kan inte, efter de uppgifter som framkommit på de äldre kartorna, klassas som ett torp utan bör behandlas som en *gårdstomt*. By- och gårdstomter bedöms som fornlämningar om de är övergivna, oavsett om synliga lämningar finns på platsen eller inte. Är de däremot bebyggda uppfyller de inte lagens övergivenhetskriterium och klassas istället som *bevakningsobjekt*, d.v.s objekt med oklar status. Om bebyggelsen av något skäl skulle överges, exempelvis inför exploatering, skulle de dock övergå till att få fornlämningsstatus. Östra Opphammar kommer därför att rekommenderas klassningen *bevakningsobjekt*.

Figur 7. Här finns alla fem torpen inom utredningsområdet med på kartan. Utsnitt ur Häradsekonomisk karta 1864-67.

På platserna för tomterna för Väringsbricka, Östra Opphammar och Tegeltorp finns även möjligheter att lämningar av förhistoriskt slag kan finnas då de förutom gårdstomter för torpen även kan utgöra möjliga boplatsslägen.

Figur 8 och 9. Den äldre uthuslängan på vid Tegeltorp (till vänster) och Östra Opphammar (till höger).
Fotograf Ellinor Sabel

Figur 10 och 11. Det delvis ombyggda Fiskartorpet (till vänster) och Västra Opphammar (till höger).
Fotograf Ellinor Sabel.

Figur 12. En av byggnaderna inom tomten till Väringsbricka. Oklart om byggnaden utgör själva torpet eller backstugan då det fanns flera äldre byggnader på tomten. Fotograf Ellinor Sabel.

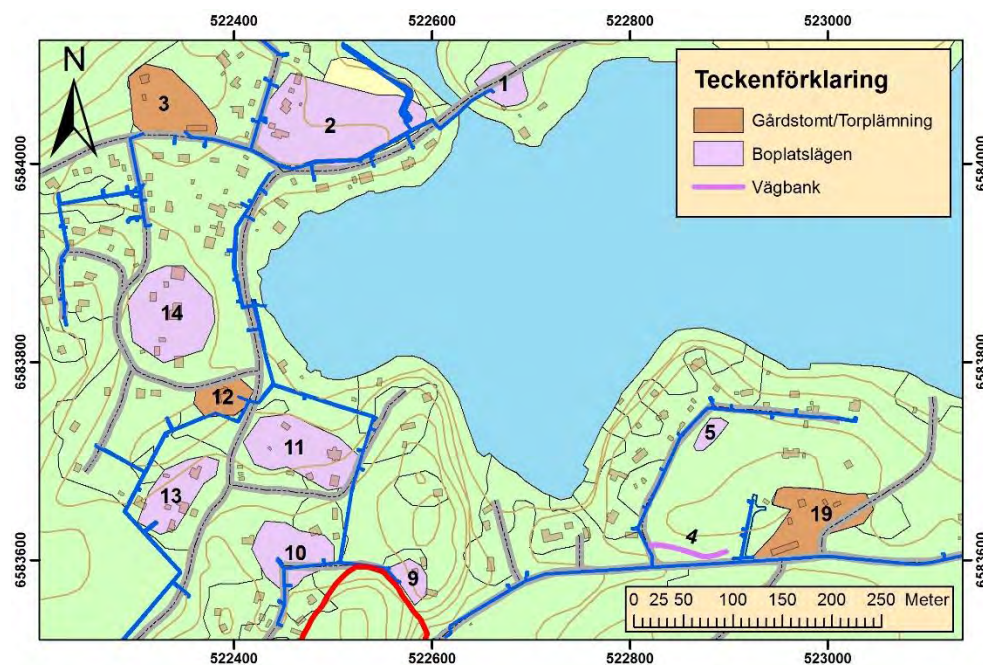
Kommentar till den antikvariska hanteringen av historiska bebyggelse lämningar

Ur antikvarisk synpunkt utgör by-/gårdstomter och torp något problematiska lämningskategorier som hanteras på olika sätt enligt FMIS praxis. By-/gårdstomterna bedöms som fornlämningar om de är övergivna, oavsett om synliga lämningar finns på platsen eller inte. Är de däremot bebyggda uppfyller de inte lagens övergivenhetskriterium och klassas istället som bevakningsobjekt, d.v.s objekt med oklar status. Om bebyggelsen av något skäl skulle överges, exempelvis inför exploatering, skulle de dock övergå till att få fornlämningsstatus.

Ett idag övergivet torpställe som kan antas vara äldre än från år 1850 registreras också som fornlämning om det finns synliga, övergivna lämningar på platsen. Om synliga lämningar däremot saknas registreras det inte som fornlämning, utan med tillägget *uppgift om*, vilket betyder att det finns skriftliga belägg för torpet, men att inga lämningar återfunnits, varför platsen för bebyggelsen är osäker. Fortfarande bebyggda torpställen registreras överhuvudtaget inte i FMIS. Eftersom det inte kan uteslutas att det finns lämningar kvar på torpställen, vare sig de idag är överodlade/ej synliga eller bebyggda har vi i båda dessa fall tagit upp platserna som objekt för vidare utredning. Detta efter samråd med länsstyrelsen. Liksom när det gäller by-/gårdstomter övergår torpen till att bli fornlämningsklassade, och därmed lagskyddade, i den händelse de överges.

Boplatslägen, fossil åker och en vägbank

Inom utredningsområdet finns flera ytor som kan ha rymt boplatser under äldre tider. Sammanlagt identifierades 13 möjliga boplatslägen varav ett även kan tolkas som en fossil åkermark (Bilaga 1.).

Figur 13. Utredningsområdets västra del med de inmätta objekten och vattenledningarna (i blått). Den röda markeringen i kartbildens nedre kant är Ödeby 6:1, övriga tidigare registrerade lämningar är på kartan utelämnade (jmf. fig. 16). Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

I utredningsområdets västra del ligger ytorna relativt tätt för att glesa ut något mot öster. I den västra delen består terrängen av mindre, flacka, naturliga terrasser som exponeras ner mot sjön (fig. 13). Läget längst in i viken, omgiven av de två fornborgarna, torde ha upplevts som ett skyddat och säkert läge.

Objekt 1 och 2 ligger strategiskt placerade vid inloppet till det smala sund som ligger på den västra sidan av Käggleholmsön. Objekt 1 breder ut sig på ömse sidor vägen och rymmer delvis den i Fornminnesregistret registrerade *Ödeby 102* vilken är en *Uppgift om* en klockarebostad. Objekt 2 består till övervägande del av åkermark. Vid fältinventeringen kunde små bitar bränd lera identifieras i den plöjda åkern. Objekt 1 kommer endast delvis beröras av markarbetena för vattenledningarna. Objekt 2 kommer till stor del beröras av kommande markingrepp.

Objekt 14 ligger på en plåtliknande avsats i landskapet med en tydlig exponering ut mot Fiskartorpsviken. På platsen ligger Käggleholms gamla skola som nu är en privatbostad. Skolbyggnaden ligger på en avlång förhöjning/terrassering. Inga markingrepp är planerade inom objekt 14.

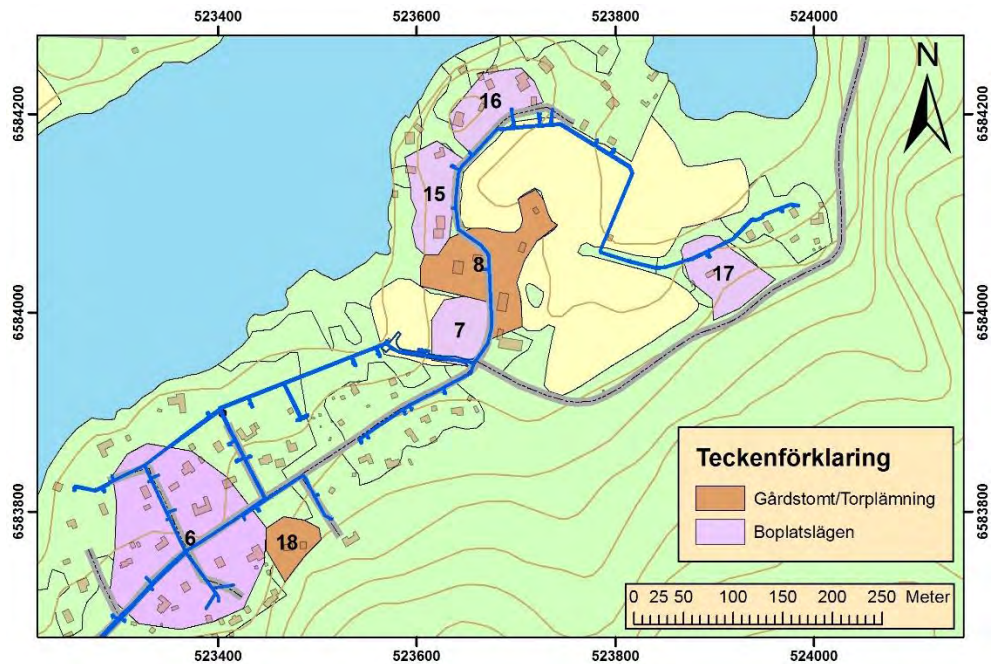
Objekt 11 och 13 består av övervägande delen tomtmark och ligger på naturliga avsatser i terrängen. Objekt 11 har dock, i riktning mot norr, möjligen delvis förstärkta terrasskanter. Huruvida de är uppförda vid anläggandet av tomterna eller om de är äldre kan ej avgöras annat än vid utredningsgrävning. Båda ytorna kommer endast delvis beröras av markingreppen för vattenledningarna.

Objekt 9 och 10 består av tomtmark belägen på naturliga avsatser i terrängen. Båda ytorna bär spår av tidigare markarbeten och trädgårdsanläggning. Objekt 9 kommer endast delvis beröras av markingreppen för vattenledningarna. Objekt 10 kommer till stor del beröras av markingreppen. Närheten till fornborgen *Ödeby 6:1* bör beaktas vid kommande utredningsgrävningar.

Objekt 5 består av en mindre, stenröjd yta belägen i skogsmark. Ytan har karaktären av en fossil åkeryta men läget gör att den även kan tolkas som en boplatssyta. Objekt 5 kommer troligen inte påverkas av kommande markingrepp.

Objekt 4 består av en äldre vägbank. Enligt en av de boende i närheten har vägen utgjort en äldre väg som kallats *Stockholmsvägen* (muntlig uppgift). Objekt 4 kan eventuellt sträcka sig längre åt väster men då det har förekommit kraftiga markarbeten på platsen, vid anläggandet av tomtmark, kunde vägens sträckning ej fastställas med säkerhet i fält. Objekt 4 kommer delvis beröras av kommande markingrepp.

I utredningsområdets östra del exponeras de identifierade objekten mot norr och sikten upp mot den södra delen av Väringen är god (fig. 14).

Figur 14. Utredningsområdets östra del med de inmätta objekten och vattenledningarna (i blått). Tidigare registrerade lämningar är på kartan utelämnade (jmf. fig. 16). Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Objekt 6 är belägen i hårt bearbetad tomtmark som är tydligt avplanad för trädgårdsanläggningar och vägarbeten. Möjligheterna att spår från äldre tiders lämningar kan återfinnas på platsen bedöms som små.

Objekt 7 är beläget i en nuvarande åkermark och kommer beröras av kommande markningrepp åt såväl öster som söder.

Objekt 15 och 16 är belägna inom tomtmark. Inga större, tydliga anläggningsarbeten kunde iakttas inom objekten varför möjligheten att lämningar från äldre tider ska finnas bevarade bedöms vara god. Dock följer den planerade sträckningen för vattenledningen den anlagda vägen där visst markarbete redan har utförts. Objekt 15 har ingen naturlig avgränsning mot gårdstomten objekt 8 och dessa två objekt bör ses som en sammanhängande yta.

Objekt 17 är beläget på en tydligt terrasserad tomt längst åt öster i utredningsområdet. Inom objektet finns flera uppbyggda terrasser och mindre husgrunder. Huset på tomten är relativt nybyggt men inte på någon av de kartor som har använts i analysen kunde någon äldre bebyggelse beläggas på platsen. De kommande markningreppen för vattenledningen planeras ske längs den lilla väg som löper över tomten. Vägen finns bland annat med på Häradsekonomiska kartan från 1864-67.

Fig 15. En av de uppbyggda busgrunderna som finns inom objekt 17. Fotograf Ellinor Sabel.

Registrerade fornlämningar

Av de sex registrerade forn- och kulturhistoriska lämningarna som finns inom utredningsområdet är det *Ödeby 49:1*, *Ödeby 20:1* och *Ödeby 6:1* som kommer beröras av kommande markingrepp.

Ödeby 49:1 är registrerad som fornlämning och består av en *Blästbrukslämning*. Vid fältinventeringen kunde den ej med säkerhet identifieras då det pågick ett bygge på tomten där den ligger.

Ödeby 20:1 är registrerad som ett bevakningsobjekt och består av lämningen av en *Tegelindustri*.

Ödeby 6:1 är registrerad som fornlämning och består av en *Fornborg* (Rövarborgen). Det är i den norra delen av fornlämningens utbredning som markarbetena kommer att utföras.

De övriga registrerade lämningar inom utredningsområdet är:

Ödeby 54:1 är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning bestående av en fyndplatsför sammanlagt 12 mynt som har hittats vid olika tillfällen. Mynten är präglade mellan 1630–1889.

Ödeby 22:1 är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning och består av lämningar efter ett sågverk.

Ödeby 102 är registrerad som en uppgift om en lägenhetsbebyggelse bestående av en Klockarebostad vilken bland annat syns på Häradsökonomiska kartan från 1864-67.

Fig 16. De registrerade fornlämningarna (i rött) inom utredningsområdet och hur de berörs av vattenledningarna (i blått). På kartan syns även Ödeby 1:1 trots att den ej ligger inom utredningsområdet. Den omnämns dock i texten i denna rapport. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:12 000.

Tolkning och utvärdering

Sjön Väringen ligger i ett strategiskt viktigt läge längs far- och handelsvägarna mellan Bergslagen och Mälaren. Gravar, gravfält och övriga lämningar vittnar om områdets långvariga betydelse, ort- och platsnamn likaså.

Söder om sjön breder Käglans skogsklädda höjdområden ut sig för att övergå i den bördiga Närkeslätten. Öster och väster om sjön finns även där fin jordbruksmark. På Käglehölsön i Väringen finns spår och namn från järnåldern och troligen har ön varit viktig under denna tid. Fornborgarna vittnar om att något en gång i tiden har varit värt att försvara och att arbetsinsatsen som krävdes för att uppföra dessa var motiverad.

Inom utredningsområdet identifierades 13 boplatslägen, varav ett även tolkades som fossil åkermark, en äldre vägbank samt fem tomter för äldre torp. Runt sjön Väringen finns många platser som egentligen lämpar sig bättre för bosättning än vid den södra stranden då jordbruksmarken där är begränsad. Det skyddade läget, med möjligheterna att kontrollera infarterna av vattenvägarna, kan dock ha vägt upp begränsningarna.

Då ort- och platsnamn runt sjön vittnar om en kontinuitet sedan äldre järnålder anses möjligheterna att finna lämningar från denna period inom utredningsområdet vara goda. Extra hänsyn bör tas till objekt 9 och 10 då de ligger i nära anslutning till fornborgen Ödeby 6:1. Vid forskningen kring fornborgar har ytor med sådan närhet till borgar sällan undersökts och kunskapen kring vilka aktiviteter som kan ha pågått utanför borgmurarna är i dagsläget ringa.

Vid området kring torpet Väringsbricka, i riktning mot sjön, fanns flera ytor som kan rymma såväl boplatslägen som fossila åkrar. Dessa kom ej att ingå i utredningen då de inte låg i närheten av de planerade områdena för ledningsdragningar. Dock rekommenderas en noggrannare utredning kring Väringsbricka om området kommer att exploateras i framtiden.

Figur 17. Objekt 2 sett från sydväst. Fotograf Ellinor Sabel.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Fornminnesregistret (FMIS)

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

Ödeby socken Ödeby sn Geografisk karta 1688

Ödeby socken Ödeby sn Geometrisk avmätning 1714

Ödeby socken Käggholm nr 1-3 Laga skifte 1911

Lantmäterimyndighetens arkiv

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

18-ÖDE-22 Karta 1803

18-ÖDE-29 Laga skifte 1875

18-ÖDE-41 Laga skifte 1913

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

Ödeby J112-73-17 Häradsekonomiska kartan 1864-67

Örebro J243-73-1 Generalstabskartan 1840

Ödeby J133-10F7f58 Ekonomiska kartan 1956

Ortnamnsregistret, SOFI

<http://www2.sofi.se/SOFIU>

Länsstyrelsens informationsbroschyr

<http://www.lansstyrelsen.se/orebro/SiteCollectionDocuments/sv/miljo-och-klimat/vatten-och-vattenanvandning/vattenfakta/sjoar/fakta-sjoar/Varingen.pdf>

Litteratur

Meding-Pedersen, K., 1988. Herrgårdar och torp vid Varingen. Närby hembygdsförenings förlag. Örebro.

Vikstrand, P., 2013. Järnålderns bebyggelsenamn- om bebyggelsenamnens uppkomst och ålder i Mälardalskapen. Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie B:13. Uppsala.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM 15098
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	Dnr 431-3993-2015, 2015-09-23
<i>Undersökningsperiod:</i>	4-6/11 2015
<i>Exploateringsyta:</i>	620 000 m ²
<i>Personal:</i>	Ellinor Sabel
<i>Belägenhet:</i>	Ödeby 6:1 m.fl., Ödeby socken, Örebro kommun, Närke
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	6583537, 522463
<i>Höjdsystem:</i>	-
<i>Inmättningsmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga handlingar utöver rapporten arkiveras
<i>Fynd:</i>	Inga fynd har tillvaratagits

BILAGOR

Bilaga 1. Objektstabell

Objektsnummer och typ	Beskrivning
Objekt 1 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 55×45 m, belägen på den södra udden av Käggleholmsön. Inom objekt 1 ligger även RAÄ Ödeby 102 vilken utgörs av platsen för en klockarebostad. Objekt 1 sträcker sig över ömse sidor av vägen. På den södra sidan av vägen är marken troligen utplanad p.g.a trädgårdsanläggande (gräsmatta). Området norr om vägen består av igenvuxen hagmark som inte verkar påtagligt påverkat. Vissa partier har berg i dagen.
Objekt 2 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 180×105 m, belägen på en udde som vetter mot kanalen väster om Käggleholmsön. Läget består av åkermark åt öst och tomtmark åt väst. I åkermarken kunde små bitar av bränd lera ses.
Objekt 3 Gårdstomt	Tomten för torpet Tegeltorp. Ca 105×60 m. På tomten finns flera hus, varav mints två är äldre och sitter ihop. På gaveln på ett av de äldre husen, med liggtimmer, finns en plakett som informerar om torpets namn och siste brukare. På tomten finns även en jordkällare samt ett boningshus som kan vara äldre, men som är kraftigt renoverat.
Objekt 4 Vägbank	Äldre vägbank, ca 80 m lång och 2,5-4 m bred, belägen strax norr om befintlig väg. Tydligt stenröjd och uppbyggd/förbättrad i kanterna. Partier med dikning åt söder. Eventuellt sträcker sig vägen längre ut mot väst men där finns en trädgård med anlagda/terrasserade ytor vilka gör det svårt att avgöra vägens utbredning.
Objekt 5 Boplatsläge/ Fossil åker	Fossil åker/boplatsläge, ca 40×17 m, belägen i skogsmark. Ytan är relativt flack och lätt skålad. Runt om ligger mycket röjd sten. Bevuxen med gles blandskog.
Objekt 6 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 190×170 m. Ett större flackt läge som sträcker sig över flera tomter samt vägar. Ytorna är tydligt avplanade på tomtmarken och är läget är därmed svåravgränsat. Åt söder avgränsas läget av bergigare partier.
Objekt 7 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 70×60 m, huvudsakligen beläget i åkermark. Flack yta som sluttar svagt åt VNV. I NÖ övergår läget till gårdstomten för Östra Opphammar (objekt 8).
Objekt 8 Gårdstomt	Gårdstomten för Östra Opphammar. Ca 160×100 m. På tomten finns flera äldre hus. På en mindre stuga, med liggtimmer, finns en plakett som informerar om torpets namn och siste brukare. Gårdstomten sträcker sig på ömse sidor vägen.
Objekt 9 Boplatsläge	Boplatsläge/aktivitetsområde för borgen, ca 45×25 m. Flack yta, direkt nordost om ”Rövarborgen” RAÄ Ödeby 6:1, som består av trädgårdar och väg. Möjligen är ytan delvis utplanad i modern tid. Mycket strategiskt läge med utsikt över södra delen av Väringen.
Objekt 10 Boplatsläge	Boplatsläge/aktivitetsområde för borgen, ca 75×70 m. Flack yta, i nära anslutning till ”Rövarborgen” RAÄ Ödeby 6:1, som består av trädgårdar och väg. Boplats läget ligger 15–20 m nordväst om fornborgen. Möjligen är ytan delvis utplanad i modern tid. Mycket strategiskt läge med utsikt över södra delen av Väringen.
Objekt 11 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 115×55 m. Flackt yta som sträcker sig över två tomter. Avgränsas i norr av den sluttande terrängen mot sjön och i söder av bergiga partier. Tomtmarken har tydligt avplanade partier. Strategiskt läge som har haft direktkontakt med vattnet.
Objekt 12 Gårdstomt	Tomten för torpet Fiskartorpet. Ca 60×35 m. Mindre, svåravgränsad gårdstomt. Torpet har en modern tillbyggnad. Inga övriga byggnader finns på tomten.

Objektnummer och typ	Beskrivning
Objekt 13 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 100×40 m. Ställvis flackt läge som exponerar mot det innersta av Fiskartorpsviken. Tomtmark som är tydligt avplanat på vissa ställen. Avgränsas i ÖSÖ av bergigare terräng och mot norr och väst av lägre liggande terräng.
Objekt 14 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 95×85 m, belägen längst in i viken med utsikt rakt över vattnet mot öst. Tomten är terrasserad och på en avlång förhöjning ligger den före detta skolan. Boplatsläget är bebyggt med flertalet hus och har olika partier som verkar delvis avplanade.
Objekt 15 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 115×45 m. Långsmalt läge som sträcker sig över tomtmark, delvis avplanat och terrasserat i modern tid. Går i söder ihop med gårdstomten för Östra Opphammar (objekt 8).
Objekt 16 Boplatsläge	Boplatsläge, ca 100×50 m, belägen på en höjd med utsikt mot sjön. Från läget kan man se ända till Arbogaåns mynning. Läget består av tomtmark som har vissa avplanade partier men verkar relativt orörd i riktning mot vägen.
Objekt 17 Boplatsläge/ Gårdstomt	Boplatsläge/gårdstomt, ca 85×75 m, belägen på en udde med omgivande jordbruksmark. På tomten finns flera uppbyggda terrasseringar av vilka några eventuellt utgör husgrunder. På uddens norra sida, i riktning mot sjön, är läget tydligt terrasserat/påbättrat av uppbyggd sten. Det finns även ett fundament av sten som i det närmaste liknar ett fundament till en milsten. Fundamentet är förbättrat/förstärkt med murbruk på vissa ställen. Flera riktigt stora ekar omgärdar tomten. Vägen mot sågviken går tvärs över tomten.
Objekt 18 Gårdstomt	Tomten för torpet Västra Opphammar. Ca 55×45 m. På tomten står två äldre hus, som enligt uppgift av granne inte är originalhusen utan två ditflyttade dalastugor. På tomten finns också en mycket tydlig, vällagd och välskött husgrund (möjligen från en lada) som är ca 31×8 m som nu används som trädgårdsodling. På husgrunden kan två ingångar/öppningar ses.
Objekt 19 Gårdstomt	Tomten för torpet Väringsbricka. Ca 100×70 m. På tomten finns flera hus. Av dessa är två äldre boningshus samt en äldre lada. På ett av husen, med liggatimmer, finns en plakett som informerar om torpets namn och siste brukare. På södersidan av detta hus finns även en uppbyggd terrass. Både inom gårdstomten, och även ner mot sjön utanför gårdstomten, finns områden som är tydligt påverkade av människohand och kan vara terrasserade. Väringsbricka är en före detta sommarkoloni. Anläggningen förvaltas av Väringsbricka tennisklubb. Anläggningen består av fyra stugor samt en lada.
